

ПЯРСЦЁНАК АПОШНЯГА ІМПЕРАТАРА

Пралог

На чалавека палююць часцей, чым на звера. Іншыя гома сапіенсы, вядома.

Прынамсі, ягоны анёл-ахоўнік схаваўся, мусіць, вунь за тую аблачынку і распачна захінае светлы твар лёгкімі рукамі, каб не бачыць перапэцканага гразёю і крывёю падапечнага. Той ушчаміўся спінай у зарослую кісліцай яміну пад вывернутым карэннем сасны і дрыжыць ад стомы і адчаю, і дышае хрыпла і хутка, як і належыць зацкаванаму зверу. І ўжо, мабыць, нічога чалавечага не засталася ў ягоных запалых вачох... Хіба той самы сіні колер, за які сябры называлі яго Валашкаю... Чалавек, нібыта спрабуючы пазнаць самога сябе навобмацак, праводзіць па зблажэлым твары рукой з тонкімі доўгімі пальцамі. Рагі гразі і крыві размазваюцца па скуры. Вось цяпер ён цалкам выклікаў бы адабрэнне ў сваіх улюбёных старагрэчаскіх кінікаў. Зліўся з прыродай. Шкада, запозна... Ён нават усміхаецца куточкамі пакусаных вуснаў. Над

галавой праляцеў авадзень. Чалавека скаланае – зумканне здаецца па-здрадніцку гучным. Нібыта на гэты гук прыйдзе пагоня... Заплюшчвае вочы і прыслухоўваецца. Ціха... Ніколі не думаў, што ягоная магіла будзе такой зялёнай, прагрэтай летнім сонцам... Што ж, родная зямля, дзякуй табе хаця б за гэта. Ці я не змог даць табе волі, ці ты не схацела такога дарагога дарунка... Як у «Фрынасе» Сматрыцкага: «Разявілі на мяне свае пашчы, як варожыя пашчы, напоўненыя здрадлівымі і фальшывымі словамі. Узялі ў свае рукі сякеры і шукаюць маю душу для таго, каб яе загубіць. З усіх бакоў сеці, усюды ямы, з усіх бакоў ядавітыя джалы... »

Чаму яны з сябрамі заўсёды ўяўлялі радзіму ў абліччы Чароўнай Дамы, няшчаснай і адначасова жорсткай, за якую варта памерці і ад якой нельга чакаць удзячнасці?

Рамантыкі...

Ці то здаецца, ці сапраўды да птушынага аркестра далучаецца медзь далёкага сабачага брэху. Уся істота чалавека зусім пажывёльнаму ўздрыгвае і намагаецца ўцякаць... Але цела ўжо зрабілася часткай

зямлі. Пагоня спозніцца. Што ж, зацкаваны звер назаўсёды застанецца ў зялёнай яміне. Скрозь густыя шаты дрэваў сеюцца сляпучыя сонечныя прамяні, яны ўтвараюць лесвіцу, ніжняя прыступка – на самых грудзях чалавека, а верхнія губляюцца ў зялёна-блакітнай вышыні. Яшчэ адно, што трэба аддаць зямлі... Чалавек дастае з-пад лахманоў скрываўлены скрутак і апошнім намаганнем непаслухмяных цягліцаў хавае яго глыбей пад выварачанае карэнне сасны...

Сінія-сінія вочы чалавека на звярыным, у крыві і гразі, абліччы спыняюцца на краі маленькай аблачынкі, бачнай праз акенца ў зялёных шатах. З аблачынкі светла-светла ўсміхаецца анёл.

Маскоўскія камуналкі

Выбар быў невялікі. Або невыносная нуда палітзаняткаў, або спартыўныя секцыя, або дабрачынная дапамога самотным старым.

Магдаліна выбрала апошняе.

— Ну ты нехайніца! — жахалася аднакурсніца, паўнаватая ружовашчокая Светка-сібірачка. — Побач з табою няёмка прызнавацца, што вучымся ў Літінстытуце. Хоць бы куртку на плячы зацыравала...

— Клопаты пра знешнасць перашкодзяць майму ўнутранаму самавыяўленню! — рагатала невыносная Магдаліна, рассякаючы чарговую лужыну замшавымі чаравікамі, захляпанымі маскоўскай гразёю. — А пра Літінстытут я ўвогуле змаўчала б. Падумаеш, гонар — грамадскае даручэнне... Думала, хоць тут, у «элтарнай» установе, няма такога маразму. Будзем казаць старэчам, што мы з ЖЭСа, і кропка.

— Ну што ў табе жаноцкага, — абурылася Светка. — Я ўяўляла, што беларуская дзяўчына мусіць быць блакітнавокая, светлавалосая, лагодная...

— А я нетыповая! — Магда «прычасала» непаслухмяныя валасы рукой, ведаючы, як гэты жэст не падабаецца акуратнай сяброўцы. — І ўвогуле, я — шляхцічка па паходжанні, можа, ува мне генетычна закладзена, што без прыслугі нічога рабіць не ўмею...

Магдаліна Дарбут нагаворвала на сябе. І рукі ў яе былі ўмелыя, і сама яна — стройная, гнуткая, валасы цёмнай капой — вабіла вока, нават у самай нязграбнай вопратцы. Прыгажосць, якая не ведае сама сябе... Бровы ўзлятаюць гарэзна і крыху здзіўлена. І ў тонкіх рысах твару — чаканне шчасця і палёту і неўсвядомленая трывога — як на карцінах Батычэлі. Вось толькі сустрэнецца з паглядам злёных вачэй выпадковы залётнік — і свой пагляд адвядзе, і пашыбуе далей, да лагодных і зразумелых.

А веснавыя сонечныя зайчыкі скакалі па лужынах, па мокрым каменні брукаванкі, зазіралі ў сляпыя вокны двухпавярховых прысадзістых дамоў, нібыта адгуль маглі выглянуць шчаслівыя абліччы.

Але гэта быў раён камуналак. Некалі жылі тут шаноўныя купцы, ружавелі круглыя твары іхніх жонак, грэліся на

вокнах таўсматыя коткі... Магчыма, што з цікавасцю паглядалі тыя жонкі, як вядуць у кайданах па вузкай брукаванай вулцы ўдзельнікаў разгромленага ў Паўночна-Заходнім краі Расійскай імперыі паўстання...

Але Магда пра гэта думала роўна столькі ж, як і вераб'і, што купаліся ў лужынках перад бруднымі пад'ездамі.

Задача дзяўчат была нескладаная. У дэканаце ім выдалі спіс адзінокіх старых. Належала наведацца па кожным адрасе і распытаць іх пра надзённыя патрэбы. Вядома, гэта не азначала, што ўсе патрэбы будуць задаволеныя. Разумелі гэта і старыя... Галоўнае, што да іх нехта прыйшоў, пагаварыў пра набалелае, выслухаў...

— Гатовыя сюжэты для апавяданняў, — бурчэла Светка, калі яны прабіраліся доўгім цёмным калідорам да чарговага пакойчыка. А там — прапахлы лекамі апошні прыпынак чалавечае дарогі, якая са скрыжавання юнацтва бачыцца бясконцай і прывабна таямнічай, і нельга нават падумаць, што калісьці дзевяццацца апынуцца на такім жа сумным прыпынку.

Кожны візіт — паўгадзіны. Надта ўжо радаваліся гаспадары маладзенькім гасцям. І

Магдаліна, да засмучэння сяброўкі, не магла не затрымацца. Ды і самой было цікава паслухаць, параспытваць.

Азызлая, нізкагалосая старая з іранічнай усмешкай на тонкіх вуснах распавядала пра Маскву трыццатых гадоў, паказвала вышвілыя афішкі і праграмкі канцэртаў. Нават дала пакруціць у руках чорны карункавы веер з ручкай са слановай косці і перламутравы тэатральны бінокль у футарале са змяінай скуры.

Старэча, сухі і светлы, як букет мінулагадняга быльнягу, у незвычайна прасторным пакоі з паўкруглымі вокнамі, відаць, колішняй гасцёўні, натхнёна распавядаў пра выступ Маякоўскага ў клубе іхняга завода.

Былі і не вельмі цікавыя візіты, са скаргамі на падступных суседзяў. У кватэры Сары Майсееўны Міхельсон, якая паводле жэсаўскіх спісаў лічылася адзінокай, выявілася цэлая куча сваякоў рознага ўзросту.

Чарнавокія малечы ганялі па калідоры на самакаце і гарлалі:

– Бабця! Да цябе прыйшлі!

Кватэра нумар шэсць была гэткай жа

вялікай і няўтульнай, з доўгім цёмным калідорам, як тунель у цаглянай скале. Іван Канстанцінавіч Хмель, самотны пенсіянер, жыў у самым далёкім ад увахода пакоі.

Добрамычлівая суседка падвяла дзяўчат да дзвярэй, але папярэдзіла ціхім шэптам:

— Ён, наш Канстанцінавіч, дзівак... Добры чалавек, дворнікам працаваў... Але не любіць размоў. Так што не крыўдуйце, калі і з вамі размаўляць не захоча.

І знікла ў адным з пакояў.

Ціха. Недзе капае з крана вада. На жоўтай сцяне партрэт Гагарына ў авальнай рамцы.

Гагарын бадзёра падміргваў: «Паехалі!» Але Светка і Магда чамусьці нервова пасмейваліся і не наважваліся пастукацца да дзівакаватага брамніка.

Нарэшце сібірачка выпхнула наперад, як заўсёды, сяброўку:

— Ты ў нас эмансіпіраваная... Ты і стукайся... Асцярожныя крокі сціхлі па той бок дзвярэй. Нехта стаяў,

адзелены ад дзяўчат тонкай фанерай, і хрыпла дыхаў.

— Пайшлі адсюль... — мармытнула Светка, але з таго боку пачулася рышучае:

— Хто там?

Пасля доўгіх тлумачэнняў і ўдакладненняў дзверы расчыніліся. Хударлявы старэча з кульбачкай пазіраў на нечаканых гасцей сінімі, як веснавы лёд, вачыма. Нібыта рэнтгенам прасвечваў... Не, ніякіх скаргаў... Усяго яму хапае, таварышы юныя цімураўцы. Усяго яму адваліла жыццё, нават звыш нормы. І паветра, і прасторы, і волі. І добрых людзей.

Іранізуе яшчэ... Дзяўчаты ветліва развіталіся і рушылі прэч. Стары глядзеў ім услед сінімі вачыма.

— Вось табе і маеш... Быццам жывуць, як у Бога за плячыма, толькі смажанага лёду не стае,— ціха прагаварыла сама сабе трохі пакрыўджаная Магда.

Стары, відаць, меў надзвычай востры слых, таму што адразу пачуўся ягоны рэзкі, нават уладны вокліч:

— Паненкі, зайдзіце!

Вузкі, як саркафаг, пакойчык завешаны паліцамі і фота-здымкамі ў рамках. А кнігі! Магдаліна так і прыліпла да іх — старыя, у скураных, парэпаных вокладках, на карашках — назвы з «яццю». Блок, Цютчаў, Лермантаў... Нейкія польскія кніжкі... Побач

з мастацкай літаратурай — тамы па хіміі, фізіцы, біялогіі... Велізарны том у чорнай вокладцы — «Алхімія». На падлозе, на падшыўцы часопіса «Химия и жизнь» стаяла скрынка, у шчыліне між накрыўкай і кантам паблісквалі шклянныя прылады. Логавішча чарадзея...

Светка паказала вачыма на фотаздымак: стройны малады чалавек з іранічнымі вачыма ў нейкай дзіўнай вайсковай форме, відаць, афіцэр... Няўжо гэты старэча? Гаспадар цярпіва чакаў, пакуль госці задаволяць сваю цікаўнасць. І раптам з высачэзнай шафы пачуўся шоргат і страшны, хрыплы крык... Чорная істота з вялізнымі крыламі скокнула ўніз, на падлогу, — быццам ажыла каменная гаргуля.

Светка завішчэла, як злоўленая русалка. І Магда ледзь стрымала крык... А па паркеце тупатаў крумкач. Чорнае вочка ў колцы белаватых пёркаў-вейкаў паглядала цалкам разумна і зусім не добразычліва.

Гаспадар пакоя пагладзіў птушку па прыгорбленай спіне.

— Ты што ж гэта, Карл Карлавіч, гасцей палохаеш? Сядайце, паненкі.

Светка і Магда паслухмяна селі на цвёрдую скураную канапу, не зводзячы позіркаў з крумкача, які, здаецца, так і цэліў шэрай моцнай дзюбай у гасцей.

— Вы не служыце ў ЖЭСе.

Быццам вінаваціць у чым! Магда не дазволіла сабе раздражніцца — гэта ж самотны, хворы чалавек. Дастала з сумкі студэнцкі білет. Старэча нават акуллары на нос уздзеў, каб злічыць фотакартку з тварам гасці.

І зноў — як у палонку. Упёрся вачыма ў Магду і:

— Вы не масквічка. І не руская. Мне падалося, што я чуў ад вас тую мову, якой ужо не спадзяваўся тут пачуць. Адкуль вы?

— З Беларусі...

Крумкач прагарлаў нешта, але не падобнае на бяскрыўднае «кар». Камяк хрыплых гукаў...

На Магду абрынуўся вадаспад пытанняў на беларускай мове, з нейкім дзіўным вымаўленнем — такога яна яшчэ не чула, гукі ліліся лагодна і спеўна. Адкуль род па бацьку, адкуль род па маці, на якой мове піша артыкулы, чаму не па-беларуску? Ці не ў сваяцтве яна са старавежскімі Дарбутамі?

— Ну што ж, юная прынцэса, — завяршыў допыт стары. — Відаць, гэта лёс. Я не самы лепшы чалавек у гэтым свеце і не самы моцны. Але дарунак мне сапраўды вялікі. Тое, што вы прыйшлі.

— Дык якія ў вас пажаданні? Скаргі? — Магда сумелася: так дзіўна глядзеў на яе суразмоўца, з нейкай незразумелай тугою. Відаць, блытае з кімсьці?

— Можа, якія лекі вам трэба купіць? Ці прадуктаў? Мы збегаем...

Стары зноў падцяў вусны, сентыментальны агеньчык у вачах згас.

— Не, дзякуй, мілая прынцэса. А пажаданні свае скажу наступным разам... Прыходзьце праз тыдзень, зямлячка. У наступны аўторак, добра? У любы час.

Крумкач цяжка адштурхнуў крыламі паветра і ўзяцеў на шафу. Пасыпалася дробнае папяровае смецце.

Стары доўга не зачыняў дзверы. Магдаліна адчувала спінай ягоны пільны позірк...

Які дзіўны стары... Трымаецца, быццам апошні салдат разбітага войска.

— Ты як сабе хочаш, а я сюды больш не прыйду, — дрыжачым голасам прагаварыла

Светка.

Дым Айчыны...

Магдаліну Дарбут паклікалі да рэктара першы раз. І яна з цікавасцю разглядала загрузашчаны кніжнымі шафамі кабінет. Гіпсавы Максім Горкі пільна пазіраў на крышталёвую попельніцу, мусіць, прымерваючыся, каб распаліць там маленькае вогнішча, як любіў пры жыцці. Але сённяшні гаспадар кабінета быў прыхільнікам здаровага ладу жыцця, і некранутая цыгарэтай попельніца блішчэла ўсімі гранямі.

— Вы ведаеце чалавека, якога завуць Іван Канстанцінавіч Хмель?

Пытанне прагучала не з вуснаў рэктара, які сядзеў за сталом, чытаючы нейкія паперы, а з левага кута. Магда аж сцэпанулася. У крэсле сядзеў прыемны чалавек у бездакорным сінім, у тонкую шэрую палоску касцюме. І аблічча ў яго было прыемнае, усмешлівае... Вось толькі Магдаліне ад гэтае белазубай усмешкі чамусьці зрабілася непамысна. Немагчыма было нават уявіць — адказаць усмешкай.

— Ну дык ведаеце вы Івана Канстанцінавіча Хмеля? Магда разгубілася.

— Здаецца, не...

— Гэтага не можа быць. Падумайце. Іван Канстанцінавіч Хмель, тысяча дзевяцьсот трынаццатага года нараджэння, жыў па адрасе: Крывакаленны завулак, дом чатырнаццаць, кватэра шэсць.

Стары з крумкачом! Ну трэба ж! Магда, блытаючыся, распавяла пра грамадскае даручэнне. Рэктар упарта маўчаў. А незнаёмец у сінім касцюме нахіліўся наперад, нібы рыбак, што н азірае за кругамі вакол паплаўка.

— Значыць, выпадак... А як вы патлумачыце, што ваш падапечны, які памёр тры дні таму, зрабіў вас сваёй адзінай спадчынніцай?

Магдаліна агаломшана глядзела на суразмоўцу. Рэктар нарэшце прыўзняў сіваю галаву і кінуў з-пад акуляраў на Магдаліну дзіўны востры погляд. Нібы папярэджваў аб нечым.

— Вы камсамолка? — прагучала злева нібыта недарэчнае пытанне. А за ім — іншыя. Зусім як у таго старога... Пра сям'ю, пра бабуль і дзядуль, кім былі, дзе жылі... Ізноў — пра візіт да старога дзівака. Што гаварыў, няўжо нават не намякаў пра

будучы заповіт?

Нарэшце пытанні скончыліся, чалавек у сінім касцюме падняўся, кіўнуў на развітанне рэктару і выйшаў. Запанавала цішыня.

— Мне можна ісці? — знервавана запыталася Магда. Рэктар сядзеў не гледзячы на яе — неблагі чалавек і неблагі пісьменнік, навучаны выжываць. Як ні старайся — ніякіх эмоцый нельга было прачытаць ні на ягоным твары, ні ў голасе.

— У вас ёсць здольнасці, Магдаліна... Вы ведаеце, які сур'ёзны конкурс у нашу ўстанову. Мы прынялі вас, і гэта адзнака і... вялікі аванс. Да нашых студэнтаў прад'яўляюцца вельмі сур'ёзныя патрабаванні, на іх ускладзеная вялікая адказнасць...

Магдаліна напружана ўслухоўвалася ў плынь гладкіх фраз, якія закалыхвалі свядомасць сваёй плаўнасцю, акругласцю, нявызначанасцю. Пакуль, нарэшце, да яе не дайшоў сэнс, які хаваўся пад гэтай плыткасцю і акругласцю, — ёй прапаноўвалася пайсці з інстытута! У які яна паступала тры гады запар! Дзеля паступлення «адтрубіла» два гады ў

завадской бібліятэцы, каб назапасіць належны працоўны стаж! Чаму?!!

Рэктар гаварыў пра філалагічны факультэт у родным горадзе Магдаліны, варта толькі даздаць пару прадметаў, каб туды перавесціся... Зірнуў на твар сваёй студэнткі і змоўк. Цень чалавечага пачуцця мільгануў за акулерамі ў металічнай аправе. Рэктар чамусьці расчыніў акно – кабінет адразу напоўніўся гулам машын і вясёлымі галасамі, рукой паклікаў да сябе Магдаліну. Загаварыў ціха, так што яго голас амаль губляўся ў вулічным шуме.

– Не трэба так адчайвацца. Павер, дзяўчынка, тваё жыццё н а гэтым не канчаецца. З другімі бывала горш.

– Але...

Рэктар жэстам спыніў рэплікі Магдаліны.

– Я правяраў тыя спісы, што вам давалі з ЖЭСа... Там нічога не ведалі... Разумееш, тут такі шэраг супадзенняў, у які цяжка паверыць. Але я бачыў усякае. Веру, што ты ўблыталася выпадкова. Ён... вораг савецкай улады. Калісьці ўваходзіў у партыю беларускіх нацыянал-дэмакратаў. Так што з ягонай спадчынай... будзь асцярожная. Я

раіў бы адмовіцца ад яе. Тым больш там нічога каштоўнага. Кнігі, паперы. Магдаліна прагаварыла:

— А калі я адмоўлюся... Мне можна будзе застацца ў інстытуце?

— Ну, баюся, нічога выправіць нельга... У любым іншым інстытуце абышлося б. А тут... Вядома, я б мог нічога не гаварыць, проста на сесіі ты б атрымала нездавальняючыя адзнакі. А нашто гэта табе, выдатніцы? А ад спадчыны адмоўся. У будучым будзе лягчэй. Цябе перастануць звязваць з гэтай небяспечнай асобай. Дзед што-небудзь абяцаў? Тлумачыў?

Востры пагляд з-пад акуляраў. Магдаліна моўчкі пакруціла галавой.

— Ну, ідзі... Падумай...

Крыўда працяла Магдаліну... Крыўда, якая знясільвае слабых. Магдаліна дасюль не ведала, слабая яна ці моцная. Самым лагічным было б для яе зараз узненавідзець старога, які ні за што сапсаваў яе жыццё... Напісаць заяву, адмовіцца ад спадчыны. Але... Нездарма Магдалініна маці ўздыхала, што ў дачкі бацькаў характар. Бацька загінуў тры гады таму з-за, як лічыла маці, сваёй упартасці. Ведаў жа, што лёд тонкі... І добра,

каб чалавека палез ратаваць, а то нейкі дварняк, які і патрапіў у палонку, відаць, не без чалавечае дапамогі... А бацька і сабак не вельмі любіў... І вось цяпер Магдаліна таксама заўпарцілася. Усе максімалісцкія ідэалы патрабавалі ад яе — не здавацца. «Гэта дарога вельмі цяжкая. — Значыць, гэта мая дарога...» і ўсё такое падобнае. Сябра Марк быў бы уражаны. Выхаваў дзяўчыну на рыцарскіх прынцыпах з невялікай памылачкай: замест Чароўнай Дамы — рыцар у спадніцы...

Наступныя дні прайшлі як у тумане. Вакол Магдаліны ўтварылася нібыта кола пустэчы. Большасць аднакурснікаў пачуваліся, як блізкія пры безнадзейна хворым. Светка вінавата адводзіла позірк. Магдаліна зразумела, што распытвалі і яе. Магду не пазнавалі — уся напятая, з падцятымі вуснамі, яна нагадвала стралу, ускладзеную на тугую цеціву. І кожны стараўся сысці з ейнага шляху. Толькі Сашка Тарасаў, вечна п'яны Сашка з разбойніцкай фізіяноміяй стэпавага хана, аўтар аповесці пра тэатр ліліпутаў, дырэктарам якога насамрэч неяк пабыў — Сашкава біяграфія была надзвычай бурлівая, — перастрэў

апальную аднакурсніцу на калідоры.

— Ты, дзеванька, плюнь на іх. Яны тут толькі мазгі прамываюць. А пісаць калі сама не навучышся, добры дзядзька не навучыць. Я ж таксама адсюль сыходжу. На фіг мне гэта... У іх Андрэй Платонаў двор мёў, пакуль яны лекцыі чыталі. Хочаш вінца? Не? Ну, трымай хвост пісталетам.

Былі хаджэнні па нейкіх кабінетах, зноў празрыстыя намёкі на тое, што раіў рэктар...

Урэшце — зноў кватэра нумар шэсць. Пакойчык за шчыльнымі дзвярыма. Стосы кніжак, перавязаныя шпагатам. Фотаздымкі ў каробках з-пад абутку. Ашчадная кніжка — дзвесце шэсцьдзсят рублёў зберажэнняў. І — клетка з крумкачом.

Мажны дзядзечка з партфелем — напэўна, з жыллёвай службы, — папярэдзіў Магдаліну, што ўсе рэчы належыць вывезці з дзяржаўнай кватэры ў бліжэйшыя пару дзён. І то для яе робяць палёжку з увагі на жыццёвую нявопытнасць. І Магда засталася адна.

Дзяўчына апусцілася на цвёрдую скураную канапу і нарэшце паспрабавала асэнсаваць усё, што з ёй адбылося. Аж галаву абхапіла і застагнала — ад немагчымасці ўсё

вытлумачыць. Нават уласныя ўчынкі. Адчайны запал, які падтрымліваў Магдаліну гэтыя дні, згас. І яна засталася сам-н асам з такой пустэчай вакол, якую раней адчуваць не даводзілася. Нашто стары ўлез у яе жыццё?! Навошта яна ўвязалася ў ваяднаніну з непатрэбнымі паперамі і паламанай мэбляй? І яшчэ гэты крумкач...

Карл Карлавіч, нібыта адчуў ейны настрой, таксама за-хрыпеў-застагнаў, заварушыў крыламі... Магда схамянулася — ён жа, мабыць, галодны... І ў гэтай цеснай клетцы... Крумкач нязграбна ступіў на падлогу. Магда аддала яму палову булкі, наліла ў кубак свежай вады і зноў бяссіла апусцілася на канапу.

— Што ж нам з табой рабіць, Карл Карлавіч?

Карл Карлавіч яшчэ раз стукнуў моцнай дзюбай з наліплымі хлебнымі акрушынкамі ў падлогу і таксама натапырыўся, скурчыўся, нібы чорны мніх ад смяротнага грэху. Вяртацца дадому... Напэўна, каб бацька быў жывы, зразумеў бы... А цяпер трэба нешта тлумачыць маці, Марку...

Магдаліна зноў застагнала, згадаўшы свайго жаніха. Марк Ялецкі, станоўчы,

надзейны, іранічны Марк, проста не паверыць у выпадак. Абавязкова вырашыць, што яна, горкае несвядомае дзіця, утварыла чарговае глупства.

Марк прыкмеціў Магду, калі яна неяк зайшла ў ягоную рэдакцыю. Правіў ейныя літаратурныя спробы. Забяспечваў кнігамі. Вадзіў на «тусоўкі». І ў рэшце рэшт само па сабе вырашылася, што Магдаліна стане ягонай жонкай. Марк быў н а дзесяць гадоў старэйшы, пяць год таму развёўся. Былая жонка, вядомая артыстка, дамаглася «волі творчага самавыяўлення». І Ялецкі абвясціў, што сам «выхавае» сабе нявесту, бездакорную дзяўчыну. Магда аказалася для гэтага ўдзячным «матэрыялам» і шчыра імкнулася адпавядаць ідэалам Марка, прымаючы яго беражлівае апякунства. Ад часу недарэчнай гібелі бацькі дзяўчына ўпершыню адчувала такую абароненасць.

Марк доўга абдумваў мару Магдаліны пра Літінстытут. Урэшце вырашыў, што надрэнна «навесці лоск» на будучую жонку. Ажаніцца са сціплай бібліятэкаркай і ажаніцца са студэнткай прэстыжнага ВНУ – розніца... Ён пераканаў Магду больш не пасылаць на творчы конкурс вершы, а

сбраць артыкулы і падацца на літаратурную крытыку. Творчыя магчымасці Магды Марк ацэньваў досыць рэалістычна, таму адразу сказаў, што года ў Маскве з яе будзе досыць. Да таго ж, уздыхаў ён з затоенай скрухай, гэта будзе ім выпрабаваннем. Яны абодва – вольныя творчыя людзі, і іх лучнасць мусіць быць добраахвотнай. У цноту нявесты ён верыць непахісна.

Небарака Марк сам не падазраваў, як глыбока зачэпіла ягонае сэрца юная бібліятэкарка з зялёнымі вачыма, з характарам свавольным, як веснавая ручаіна...

У дзверы пакая нясмела пастукалі. Крумкач узяцеў на шафу. Знаёмая па першым наведванні кватэры суседка працягнула Магдзе невялікі скрутак.

– Вось... Іван Канстанцінавіч незадоўга да смерці прасіў мяне схаваць, і калі што – перадаць вам. Асабіста ў рукі і без сведкаў.

Магда няўважна ўзяла пакунак. Але суседка не спяшалася сыходзіць. Абвяла позіркам пакой.

– Каго цяпер паселяць? Не дай Бог, якіх алкашоў... Прасілі ў начальства, каб каму з

нас пакой адпісалі. Дык не, не выходзіць па плошчы. Бюракраты. Будуць падсяляць. З Іванам Канстанцінавічам добра было. Ціха. Часам які цвік забіць дапаможа. А куды ж вы гэтую мэблю падзенеце? Забереаце? Магда паціснула плячыма.

— Навошта яна мне?

— Ну чаму, шафа вунь якая зручная... Змястоўная... У мяне б у пакоі якраз стала...

Магдаліна ўнутрана ўсміхнулася гэткай наіўнай хітрасці.

— Ну дык забірайце яе сабе... І канапу таксама. І ўвогуле... Я толькі кнігі і дакументы забяру. А астатняе — самі глядзіце...

Суседка ўзрадавалася, пачала нешта шчабятаць пра тое, як любіла нябожчыка і якім ён добрым чалавекам быў. Таму і памёр так хутка, не мучыўся. Лёг і не прачнуўся.

З шафы пачуўся хрыплы распачны крык. Магдаліна ажно пачырванела ад сораму — як яна магла забыцца пра птушку? Можа, раздобраная суседка і Карла Карлавіча прытуліць? Але кабета грэблівая скрывілася ў бок крумкача:

— Цьху... Сіла нячыстая... напалохала... І вось жыве ж такая поскудзь, і чалавека

перажыве!

І Магдаліна нічога не сказала ёй. І засталася ў чужым пакоі, з чужымі рэчамі і сам-насам са сваёй бядой...

Пераглядаць рэчы не было моцы. Ісці ў інтэрнат настолькі не хацелася, што Магда вырашыла значаваць на гэтай чорнай цвёрдай канапе, у кампаніі крумкача. Скразняк варушыў на акне занавескі, і можна было ўявіць, што вось-вось з'явіцца прывід былога гаспадара.

Але пасля перажытага магчымае з'яўленне прывіда Магду не ўзрушвала.

...і пыл гісторыі

Сімвал святога Марка-евангеліста — леў. Звычайна на іконах гэты леў зусім не страшны — кучаравы, залацісты, з закручанымі ў кольца вусамі і вялікімі рахманымі вачыма.

Як баранчык.

Марк Ялецкі нічым не нагадваў залацістага кучаравага льва. Хіба што таксама быў дужы, шыракаплечы. Ды яшчэ ў разважаннях меў ільвіную ўчэпістасць. Жалезная логіка і энцыклапедычная эрудыцыя — так паўжартоўна рэкамендаваў сам сябе Марк. Нездарма атрымаў незвычайнае імя па жаданні дзівакаватага дзеда-прафесара. І журналістам Марк быў добрым. З уласцівымі сапраўднаму журналісту цікавасцю і скептыцызмам. Таму зараз Марк, які, як належала сапраўднаму рыцару, прыляцеў па першым жа званку зарумзанай Магды, сядзеў побач з ёю на падлозе пакой кватэры нумар шэсць, перабіраў раскладзеныя лісты, фотаздымкі і кнігі. Ды касавурыўся час ад часу на крумкача, які зноў узляцеў на шафу і шаргатаў там, як патрывожаны дамавік.

— Так я і ведаў, што нельга цябе адпускаяць... Цябе толькі лянiвы не пакрыўдзіць. О, якое рэдкае выданне! — Марк узважаў на руцэ кнiгу ў зялёнай вокладцы. — Я нават не ведаў, што такое ёсць — «Старый литовский статут 1529 года». Тут, у Маскве выдадзены... 1854 год. Ты сама хоць чула пра літоўскі статут, канстытуцыю Вялікага княства Літоўскага? Ведаеш, што яна напісаная на старабеларускай мове? Невук ты маленькі...

— І што, гэтая кнiжка дарагая? — насцярожана спыталася Магда.

— Рублёў за пяцьдзсят і я набыў бы. Але б не прадалі.

— Дык мы павiнны адшукаць сваякоў старога! — захвалявалася дзяўчына. — Гэта павiнна належаць ім!

— Дурненькая! — азваўся Марк. — Стары быў рэпрэсiраваны, калі якія сваякі і ёсць — даўно ад яго адракліся.

— А што гэта за нацыянал-дэмакратычная партыя? Рэктар казаў, Іван Канстанцінавіч быў у ёй.

— Разумееш... — Марк абдумваў словы. — Тады шукалі ворагаў. Прыдумлялі розныя антысавецкія рухі, партыі. Каб было

зразумела — за што арыштоўваюць, судзяць, расстрэльваюць. На Беларусі таксама знайшлі антысавецкую партыю — нацыянал-дэмакратычную. А ці была яна? Пастралялі і па-ссылалі тысячы. Навукоўцаў, творчую інтэлігенцыю. Дзеда майго, прафесара, таксама папацягалі. Але чалавек ён учэпісты, здольнасці да прыстасавання феноменальныя. Таму і цяпер жыве. А ты думала, чаму ён, перш чым дзверы адчыніць, наведніка параспытвае ледзь не пра сваякоў за мяжой. У дваццатых гадах у Саюзе беларускіх пісьменнікаў было чатырыста чалавек. А перад Вялікай Айчыннай засталася дзевяць. З іх, здаецца, толькі чатыры беларусы. Гэты Хмель, напэўна, быў пісьменнікам. Таму цябе з інстытута і папрасілі.

Марк рассунуў па падлозе фотаздымкі.

— Гэта ён?

Магдаліна паглядзела на партрэт стройнага афіцэра.

— Ён, няйначай. А ў якой форме?

— Войска Польскага. Эх, тут бы спецыялісту паглядзець! Ёсць у мяне адзін знаёмы... Энтузіяст... Цікавіцца такімі дакументамі. Ну што, усё перагледзела?

— Усё нібыта. Нічога цікавага.

— Калі нешта цікавае было — не хвалюйся, табе не аддалі...

— Кр-рр! — пацвердзіў з шафы Карл Карлавіч, і Марк сплюнуў з перапуду.

— Гэта, трэба сказаць, не найлепшая частка тваёй спадчыны.

А пасля яны гулялі па могілках Данскога манастыра, і першыя зялёныя дзюбкі травы паказваліся на чорнай глебе магіл, нібыта нябожчыкі імкнуліся павітаць новае жыццё, далучыцца да яго хоць травінкай, хоць пяшчотным дыханнем першацвету. І Марк сказаў Магдаліне:

— Ты малая і дурненькая. Але павер мне — усё будзе добра. Вернемся дадому, правядзешся на філфак. Справім вяселле — у нашай улюбёнай кавярні, там, дзе падаюць дзічыну, запечаную ў фальзе, пад галасы птушак. Народзіш дзіця... Працаваць пачнеш у маёй газеце. І ўсё будзе добра.

І чаму ў Магдаліны скрухай варухнулася сэрца? Мусіць, ад здрадлівай чалавечай натуры, якой аднаго добрага, вырашанага, самавітага мала, а хочацца яшчэ чагосьці...

Ну ды што ўзяць з дзіцяці (праўда, дзіцяці паўналетняга), але якое ўсё яшчэ

мога сарваць пралеску са старое магілы і зусім пра гэта не задумацца, не пацягнуць за кволым бледна-зялёным сцяблом ланцуг метафар, алюзій, сімвалаў і філасофскіх разважанняў.

Магда і пра скрутак, перададзены суседкай старога, успомніла толькі ў цягніку, калі Карлуша зашаргатаўся ў сваёй клетцы, засунутай на самы верх, на месца матрацаў.

Марк спаў насупраць, на верхняй паліцы. Магда ціхенька выйшла з купэ. Не таму, што не давярала жаніху. А проста... Ён ужо забраў за яе дакументы з інстытута, пазваніў за яе маці, уладзіў справы са спадчынай... Колькі можна быць пад апекай!

У няроўным святле тамбура Магдаліна разгарнула таямнічы скрутак. Кніжка памерам з далонь, з цёмна-зялёнай выцёртай вокладкай без назвы. На польскай мове... Магда з цяжкасцю разбірала асобныя словы, здагадваючыся пра сэнс астатніх.»Зборнік паэзіі польскіх паэтаў з дадаткам заўваг, аб сутнасці быцця, духа і цела сапраўднай паэзіі з прадмовай Адама Пянкевіча Першы выпуск. Вільна, друкарня Ёзэфа Завадскага, 1835 год».

Раней Магдаліна ніколі не трымала ў руках такіх старых кніжак. У бібліятэцы, дзе яна працавала, самай старой кніжкай было асобнае выданне паэмы Мікалая Асеева «Будзённы» 1922 года. Магда нават выставіла яе на стэндзе пад шклом як надзвычайную рэдкасць. А тут... Чаго варты адзін змест — Адам Міцкевіч, палкоўнік Цыпрыян Гадэбскі, палкоўнік Антоні Гарэцкі (чаго б гэта палкоўнікі цугам ішлі ў паэты?), Францішак Карпінскі, Алёйза Фелінскі... Ці дзед клапаціўся пра ейнае духоўнае выхаванне?

Дзяўчына перагарнула апошнюю старонку і ўбачыла некалькі чыстых лістоў, як значылася, «Для зацемак». Лісты былі скарыстаныя па прызначэнні — як макам, нехта сыпануў такім дробным почыркам.

«Мілая прынцэса!»

Так называў яе стары... У Магды закалацілася сэрца. Як добра, што яна не паказала скрутак Марку! Уся таямніца дарэшты дастанецца ёй.

«Мілая прынцэса!»

Ч асу ў мяне мала. А старэчае шматмоўе перашкаджае лаканізму. Хаця што значаць час і прастора для Усявышняга, які знітоўвае

і разрывае лёсы? Шлях, які прывёў вас да маіх дзвярэй, пачаўся пяцьсот год таму... І вы, мілая, чыстая дзяўчынка, не ўяўляеце, колькі бруду, крыві і здрады было на гэтым шляху... Але і — высакародства, мужнасці, любові! Проста ўявіце, што я раскажваю вам казку...»

Два крыжы

Святло араматычнай свечкі адбівалася на барвовым шоўку прасціны, быццам яны ляжалі ў агні. «У пякельным агні», — з пакорлівым адчаем асуджанага падумала дзяўчына.

Насамрэч прасціна была ружовай. Але цьмянае святло ператварала цнатлівы ружовы колер у трывожную барву.

Запальваць святло было небяспечна. Магла заўважыць гарадская варта або прыслуга ў доме... Але ён хацеў наглядзецца на яе — у апошні раз. На цёмны шоўк валасоў, белую скуру... Вочы — цёмна-зялёныя, вялізныя і такія праніклівыя — у яго спынялася сэрца кожны раз, калі ён зазіраў у іх глыбіні. Як на візантыйскіх абразах...

«Цікава, ці будзе ў мяне яшчэ калі-небудзь гэтак жа спыняцца сэрца пры поглядзе ў чыесьці вочы?» — падумаў ён і аж застагнаў ад нясцерпнай тугі. Гэтак балюча не было нават тады, калі яго параніў той турак, а дзіда патрапіла якраз пад рэбры, прабіўшы хвалёную венецыянскую карацэну. Тады бацька і адаслаў сына ў

Еўропу, падалей ад бясконцых боек. Ён не павінен быў ісці ў бойку, як просты ваяр. Але ён заўсёды хацеў сам вырашаць свой лёс. Цяпер не атрымаецца... І так адцягваў свой ад'езд з гэтага мястэчка як мог. За незразумелае маруджанне бацька ўгневаны. Лёс краіны, якую з усіх бакоў раздзіраюць ворагі, залежыць ад ягонага шлюбу.

Кажуць, нявеста таксама маладая і прыгожая. Сапраўдная прынцэса. Але не ёй цараваць у ягоным сэрцы.

— Агнешка... Агна... Агонь, у якім я згараю... — шаптаў ён, цалуючы вочы дзяўчыны.

— Мы абое загубілі, спалілі свае душы.

Дзяўчына добра гаварыла па-грэчаску. Праўда, на латыні яна размаўляла яшчэ лепш. Але ён не любіў латынь.

Няўжо ўсе дзяўчаты ў гэтай краіне такія вучоныя?

Мусіць жа, не. Проста яму дасталася яна, дзіўная і непаўторная.

— Што мы нарабілі? Ты — чужы жаніх, я — чужая нявеста. Можа, нас хтось апаіў, як Трышчана і Іжоту?

— Я вазьму твой грэх на сябе, — шаптаў ён, цалуючы яе тонкія пальцы. Кожны

пальчык...

Калі б ён мог надзець на вось гэты кволы пальчык свой пярсцёнак... Цяжкі пярсцёнак з вядомым усяму свету гербам ягонага роду ўладароў...

— Ты будзеш памятаць мяне? — дзяўчына глядзела амаль строга на яго мужае аблічча, светлыя доўгія валасы, якія завіваліся ў локаны, блакітныя вочы, у куточках якіх ужо ляглі зморшчынкі — ад звычкі прыжмурвацца, углядаючыся ўдалеч ці наносячы смяротны ўдар.

Замест адказу ён пацягнуўся да крэсла, на якім ляжала яго вопратка, узяў стылет, дастаў з похваў. Клінок бліснуў, як месячная вада ў бяздонным віры. Хлопец прыставіў вастрэй стылета да сваіх аголеных грудзей, там, дзе сэрца. Па скуры павольна працягнулася глыбокая драпіна, яе перакрэсліла другая. На барвовы шоўк капнула барва.

— Бачыш? Гэты крыж заўсёды будзе са мной. Да самае смерці. Як памяць пра цябе.

Агна асцярожна дакранулася да раны на грудзях хлопца.

— Што ты скажаш той жанчыне, якая калісьці будзе лашчыць гэты шнар?

— Што пад гэтым крыжам пахаванае самае дарагое для мяне. Але нікому не патлумачу — там, у сэрцы, нашае каханне.

Дзяўчына ўзяла тонкай рукой стылет, пакладзены на барвовы шоўк, і хуткім рухам — хлопец не паспеў яе спыніць — двойчы правяла вастрём па сваіх грудзях. Там, дзе сэрца.

— Я таксама буду помніць цябе.

Ён з невымоўным жалем абняў каханую. Іх раны прыціснуліся адна да адной.

— У нас цяпер адна кроў, — шаптала яна. — Помні гэта, калі раптам будзеш забіваць кагосьці з майго народу.

Ён схаваў твар у яе цёмных валасах.

— Абяцай, калі народзіцца сын, прышлеш яго да мяне. Я зраблю яго князем.

— Не, любы. Ён будзе служыць свайму народу. У тым званні, у якім будзе народжаны. Не крыўдуй.

За дзвярыма пачуліся хуткія крокі і лёгкі стук у дзверы — тры разы. Гэта было папярэджанне аб небяспецы. Дзяўчына дапамагла хлопцу зашнураваць камзол, надзець перавязь мяча. Падала плашч. Перад адчыненым акном яны абняліся апошні раз.

Перш чым сысці ў травеньскую бэзавую

ноч, ён паклаў на падаконне просты жалезны пярсцёнак з выгравіраваным роўнаканцовым крыжам.

— Гэта не заручальны пярсцёнак... — горка сказаў хлопец. — Але, можа быць, яго калі-небудзь будзе насіць мой нашчадак.

Што ён мог яшчэ? Сыпануць на развітанне грошай, каб спыніць непатрэбныя размовы, яшчэ раз злоўжыць той павагай, ледзь не пакланеннем, якія выклікаў ён, дакладней, ягонае званне, у гэтым мястэчку. Яшчэ раз не зважыць на тую нянавісць, якую сустракаў ён і ягонае званне ў гэтым жа мястэчку.

Старэйшы сын падкаморага Юрася Дарбута нарадзіўся праз сем месяцаў пасля ягонага вяселля з прыўкраснай паненкай Агнай Чагноўскай.

Вядома, людзі пляткарылі. Але пані Агна была ціхмянай, набожнай і такой гожай, што мала хто даваў веры плёткам.

Тым больш, праз год па нараджэнні сына Канстанціна пані Агна памерла. Лекары казалі, ад сардэчнай хваробы.

Праз трыццаць гадоў пасля гэтага, у спякотны травеньскі дзень, на самым парозе лета, апошні візантыйскі імператар загінуў

на сценах сваёй сталіцы. Яна адна і заставалася ад былой магутнай імперыі. Але апошні з Палеалогаў быў варты сваіх продкаў. Ён не абавязаны быў біцца, як просты рыцар, наперадзе войска. Але ён заўсёды хацеў сам вырашаць свой лёс.

Яго забіў светлавалосы, блакітнавокі янычар.

Ворагі не былі ўпэўненыя, што гэты рыцар той, чыёй смерці яны чакалі доўгія гады. Да таго ж трэба было пераканацца, ці гэта чалавек, а не іфрыт, які з нечалавечай сілай і мужнасцю біўся супраць іх.

Калі з мёртвага цела сцягнулі латы, забойца з нянавісцю закрычаў:

— О Аллах! Гэтаму нявернаму сабаку мала было насіць знак свайго паганага бога на ланцугу! Ён яшчэ выразаў яго на грудзях!

Светлавалосы янычар схопіў дзіду і з сілай усадзіў у грудзі забітага, у самую сярэдзіну крыжа, выразанага над сэрцам.

Кальварыйскія вароны

На мінскіх Кальварыйскіх могілках заўсёды царавалі вароны. І тады, калі пасаджаныя тут дрэўцы былі зусім маладзенькімі. І тады, калі дрэвы падраслі, зашумелі густой лістотай — надзейным сховішчам ад людскіх вачэй.

Магчыма, гэта былі не толькі вароны, а і гракі. Але Антось не надта ўмеў іх адрозніваць. Лётаюць, гарлаюць, на фоне неба — аднолькава чорныя.

Вось крумкачы тут дакладна не сяліліся. Крумкач — птушка гордая, самотная.

Антось азірнуўся на сябрукоў, што ішлі за ім па засыпанай жоўтай лістотай дарожцы між каменных помнікаў, быццам па асушаным марскім дне з рэшткамі разбітых караблёў. У чарнявага, худога, як біч, Цыпрыяна адзін нос тырчыць з-пад расколатага напалам казырка дарэвалюцыйнай студэнцкай фуражкі; за ім уразвалку, нячутнай хадой паляўнічага ступае каржакаваты Міхась у бравэрцы з паднятым каўняром. Міхась — самы паважны з іх, бо амаль скончыў універсітэт і нават там жа, на першых курсах, выкладае.

Нізенькі шчуплы Рыгорка з вечнай рахманай усмешкай і іранічны прыгажун Янук, як і ён, пачынаючыя паэты, разжыліся аднолькавымі шарачковымі пінжакамі — у педтэхнікуме давалі дапамогу дзецям беднаты. Прычым Рыгоркавы рукі хаваюцца ў рукавах цалкам, а Януковы вызіраюць ледзь не да локцяў. Нарэшце, ён сам у бацькавай куртачцы, зацыраванай на локцях... А які фантастычны абутак ва ўсіх! Адразу пазнаеш ваяроў, што замахваюцца вырашаць лёс краіны. Але хіба фландрскія гёзы ці чэшскія гусіты апрадаліся больш самавіта і былі меншымі рамантыкамі, паўстаючы супраць магутных імперыі?

Адна Марыля Гудзевіч, зеленавокая прыгажуня Марылька, якая ўжо скончыла педтэхнікум, бо была на два гады за яго, Антося, старэйшая, у сваім плюшавым пінжачку выглядае па-сапраўднаму элегантна. Вось толькі дарэмна яна ўвязалася за імі...

— Сядайма тут, — скамандаваў Цыпрыян і першым апусціўся на каменную лаўку пад маладой таполяй.

Ля яго сеў Міхал. Астатнія прымасціліся, хто як мог. Антось падумаў

быў сагнаць Цыпрыяна, каб пасадзіць Марылю. Але ж яна пакрыўдзіцца — знайшоў карункавую паненку! Вунь, калючая і прыўкрасная, як шыпшына, незалежна прысела на масіўны чорны ланцуг, што звісае між слупкамі па краях нечае магілы, і пагойдваецца, адштурхоўваючыся ножкамі ў старэнькіх чаравіках ад прэлай могількавай зямлі... Каркаюць вароны... Пазвоньвае ланцуг... Развяваюцца русыя пасмачкі валасоў на скроні... Поўны дэкаданс! А злева з дзяўчыны не зводзіць сініх, напэўна, яшчэ сінейшых, чым у яго, Антося, вачэй прыгажун Янук. Куды ўжо Антосю з ягонай правінцыйнай нехлямяжасцю...

Лірычныя думкі перарваў Рыгорка:

— Чулі, што Дзям'ян Стасевіч больш не рэктар універсітэта?

— А яго за што? — недаўменна паціснуў плячыма Янук. — Крышталёва чысты перад савецкай уладай чалавек. За палякамі сядзеў як рэвалюцынер.

— А цяпер — беларускі нацыяналіст, — зазначыў Рыгорка без заўсёднай усмешкі. — Як Шпадарук, як Антось Злыкун... Як Севачка...

— Як усе мы, — падрахаваў Антоць.

— Я не нацыяналіст, я патрыёт! — ускочыў з месца Цыпрыян і смешна замахаў доўгімі рукамі. — Калі я каго пакрыўдзіў з іншага народу пагардай да чагось ягонага? Навучыліся паняці падмяняць! Люблю рускае — патрыёт-інтэрнацыяналіст. А калі сваё — не даказваю, заўважце, што яно, маё, лепшае або адзіна вартае, не... Толькі паважаю за не горшае, вартае любові і права на жыццё... Тады я — нацыяналіст! Вораг!

— Сядзь! — тузануў прамоўцу за крысо Міхась. — Пра гэта мы ўсе неаднойчы выказаліся. Таму і прыйшлі сюды.

Ён нетаропка дастаў з глыбокай кішэні паперы, акуратна загорнутыя ў хустачку. Павярнуўся да Антося, пільна паглядзеў у ягоныя сінія вочы, памаўчаў. Усе стаіліся.

Нарэшце загаварыў — важка і цвёрда:

— Я праверыў. Да якіх крыніц толькі змог дабрацца. Нават з'ездзіў у твой Старавежск. Перагартаў гару дакументаў. На жаль, я не так добра ведаю старажытнагрэчаскую, як латынь. Але асабліва складаныя мясціны мне дапамог перакласці сам Сахнут-Бічэўскі. Вядома, я не тлумачыў, для чаго. Да таго ж прафесар

лічыць мяне як бы магчымым пераемнікам у навуцы. Так што я ў ягонай хатняй бібліятэцы — як у сваёй. Вось і скарыстаўся напоўніцу, да нахабства. І цяпер магу сказаць... Вельмі верагодна — заўважце, я не сцвярджаю адназначна, — але вельмі, вельмі верагодна, што ты, Антось, з'яўляешся нашчадкам візантыйскіх імператараў Палеалогаў, дакладней, апошняга з іх, Канстанціна XI Палеалога.

— Жыве Каралеўства Беларусь! — ускочыў Цыпрыян са сваёй лаўкі.

Астатнія падхапілі яго вокліч, і вароны з абураным карканнем паўзляталі з таполяў, абрынуўшы на магільныя камяні і сцяжынкі залаты дождж лістоты.

Антося кінула ў жар.

— Ты ўпэўнены? Няўжо сямейныя паданні — праўда?

— Глядзі! — Міхась сагнаў з лаўкі Цыпрыяна і на вольным месцы расклаў паперы. Усе згрувасціліся вакол — галава да галавы. — Вось... Гэта нават неспецыяліст зразумее. Малюнак твайго пярсцёнка. А тут — павялічаны фрагмент партрэта візантыйскага імператара другой паловы XIII стагоддзя Міхаіла УІІІ, заснавальніка

дынастыі. Бачыце? Такі самы пярсцёнак! Роўнаканцовы крыж, па краях — грэчаскія літары... Ніякіх камянёў, просты метал. А гэта выпіска з тэстамента падкаморага Юрася Дарбута, складзенага ў 1453 годзе. Адразу пасля таго, як у Еўропу дайшлі весткі пра смерць апошняга візантыйскага імператара — загінуў у бойцы з туркамі, абраняючы свой горад. Падкаморы меў траіх дзяцей. Старэйшага сына, Канстанціна, — ад нядоўгага шлюбу з Агнай Чагноўскай, дачкой старавежскага ваяводы, і яшчэ дзвюх дачок ад другога шлюбу. Вось ад гэтага Канстанціна (звярніце ўвагу на імя — радавое імя Палеалогаў!) і пачынаецца твой радавод. У пятнаццатым стагоддзі ў Княстве Літоўскім пры падзеле спадчыны карысталіся правілам, замацаваным потым ва ўсіх статутах: пры наяўнасці сыноў дачкі не наследавалі нерухомах маёмкаў бацькі, а атрымлівалі толькі адну чацвёртую частку кошту маёмасці. Між тым Канстанцін не ўспадчыніў нічога з тае нерухомаści, усё дасталося сёстрам. Хаця я нідзе не знайшоў, каб бацька абвясчаў яго незаконным сынам. Далей... Нарадзіўся праз сем месяцаў пасля шлюбу. За два месяцы перад тым у

Старавежску затрымаўся праездам візантыйскі каралевіч — адкрылася старая рана.

— Дзе — Старавежск, а дзе — Канстанцінопаль... Як сын візантыйскага імператара туды патрапіў? — не вытрымаў Рыгорка.

Міхась паблажліва зірнуў на сумніўцу.

— Вядома ж, выправіўся ён не для таго, каб у нашым мястэчку пагасцяваць. Тады ад Візантыйскай імперыі мала што засталася. Фактычна, адзін Канстанцінопаль. Туркі-сельджукі — з аднаго боку, крыжаносцы — з другога... Стары імператар, бацька старавежскага госця, у адчаі спрабаваў дабіцца дапамогі ў Еўропе, гатовы быў нават на рэлігійныя кампрамісы. І сына адаслаў — і для таго, каб уберагчы ад небяспекі: надта баявіты быў. І дзеля наладжвання гэтых сувязяў... Папросту кажучы — высватаць прынцэсу з магутнай дзяржавы. Магчыма, са Швецыі. А праз нашу краіну, каб ты ведаў, здаўна праходзіў славуты шлях «з варагаў у Бізантыю», або, як яшчэ кажуць, «з варагаў — у грэкі».

— А прынц закахаўся ў нашу прыгажуню! — захоплена ўсклікнула

Марылька.

— Наяўнасць пачуццяў я, як гісторык, засведчыць не магу, — з прыхаваным сарказмам сказаў Міхась. — А вось цікавы дакуменцік, складзены апошнім візантыйскім імператарам адразу па ўзыходжанні на прастол, знайшоў. Запрашэнне на службу ліцвінскаму шляхціцу Канстанціну Дарбуту, з наданнем княжацкае годнасці ды іншымі дабротамі. Антось пахітаў галавой.

— Здаецца, у нашым родзе князёў не было...

— Таму, што Канстанцін Дарбут адмовіўся ад запрашэння. Паслаў імператару гарбуза. І, па сутнасці, правільна зрабіў — праз чатыры гады імперыя не стала. Ну і тут яшчэ цэлы стос дакументаў — выпіскі, даведкі ды іншая трасца. Твой продак, вядома, бастард, незаконнанароджаны. Але іншых нашчадкаў Канстанцін XI не меў. Дарэчы, яго пляменніца выйшла замуж за расійскага цара Івана III, так што ты маеш сваяцтва з расійскай каронай.

Міхась самазадаволена складаў паперы.

— Па-мойму, пераканаўча! — радаваўся

Цыпрыян. — Гэта вам не рэспубліка, якую можна прыдушыць, і ніхто ў свеце не зварухнецца! Беларускі кароль з імператарскай крывёй у жылах! Такое нават цёмны вясковы дзед зразумее! І ў свеце прызнаюць як міленькія!

— А ці не дурні мы? Камсамольцы-манархісты... — спахмурнеў Міхась. — Ставіць сёння на манархію? У той час, як па ўсім свеце яны разбураюцца. Толькі што пазбавіліся ад «памазанніка», які беларушчыну жыўцом у зямлю закопваў, ствараючы «Северо-Западный край»...

— Пры чым тут сапраўдная манархія? — абурыўся Янук. — Беларускі кароль — проста сімвал, штандар, каб аб'яднаць народ. Да каранацыі і не дойдзе. Мы ж адразу — канстытуцыю... І роўныя правы ўсім...

Антось нарэшце адкінуў задуменнасць. Яго сінія вочы гарэзна бліснулі.

— Ну, дзякуй ад жывога штандара! Я не супраць быў бы застацца звычайным паэтам.

Змоўшчыкі загаманілі, у кожнага выявіліся бліскучыя стратэгічныя планы.

— Але, сябры, хоць можам цяпер смела брацца за справу, трэба памятаць пра

непрыемную акалічнасць, звязаную з любой манархіяй, — сурова загаварыў Міхась. — Ідэя манархіі існуе, пакуль існуе манарх. Няма нікога хоць з кропляй крыві дынастыі — усё скончана. І калі Антось загіне... Яго няма кім замяніць.

Усе трывожна паглядзелі на Антося. Нібыта ўбачылі першы раз. Іх кароль, аказваецца, — высокі, гожа, з наіўнымі сінімі вачыма і суровым ротам... Адна Марылька, сцямнеўшы тварам, глядзела на чорна-залатую зямлю.

Антось няёмка рассмяўся:

— Світу да мяне прыстаўце... Целаахоўнікаў. Глупства гэта! Нікуды я не падзенуся. Яго каралеўская вялікасць умее цыраваць адзежу, секчы дровы і можа пастаяць за сябе.

Міхась зноў дастаў з кішэні паперы, задумліва паглядзеў на

іх.

— Вось што... Я зраблю копіі, і мы іх дзе-небудзь схаваем. Бо калі даведаюцца... тыя, з іх станецца знішчыць нават самі крыніцы. І... беражы сябе, Антось. Залішне нагадваць, але... Да апошняга ніхто больш не павінен ведаць сапраўднае імя беларускага караля.

Ты, Антось, не павінен раскрывацца нават нашым аднадумцам.

З таполяў зноў з карканнем узляцелі вароны.

— Кыця-кыця-кыця!

У аддаленні, па дарожцы ад касцёла, рухалася цётка ў вялізным капелюшы. За ёй бегла з дзесятка бадзячых катоў.

— Статс-дама Пальміра Мрачкоўская з пажамі! — захіхікаў Рыгорка.

Яго смех падхапілі астатнія хлопцы, нехта дурасліва замяўкаў. Дзівакаватая жонка тутэйшага доктара была асобай вядомай.

— От разумнікі! — спыніла рогат Марылька. — Гэтая кабета н е толькі сабак ды катоў прыкармлівае. Яна суседскіх дзетак за так маляваць вучыць. І мае вучні-беспрытульнікі многія ў яе карміліся, пакуль у інтэрнат не трапілі. А карціны вы ейныя бачылі?

— Добра, добра, Марылька, пераканала.

— Янук уладна паглядзіў дзяўчыну па плечуку, але сустрэў насмешлівы позірк і сумеўся: — Давайце па хатах, пакуль дабрадзейная Пальміра сюды сабак не прывяла.

Лісце з шоргатам ападала на зямлю, на помнікі, прыліпала да граніту, быццам безнадзейныя лісты да нябожчыкаў. Маладыя таполі ўмольна цягнуліся галінкамі да ўжо астылага сонца, нібы спадзяваліся дастаць яшчэ крыху летняга цяпла...

Ад брамы ўсе разыходзіліся ў розныя бакі. Янук памкнуўся быў пайсці з Марылькай, але яна падбегам дагнала Антося.

— Можна з табой?

Гэта было так неверагодна, што Антось не змог нічога адпаведнага сказаць. Яны моўчкі ішлі па ціхай Кальварыйскай вуліцы, і ён усё ніяк не мог прыдумаць, пра што пачаць размову — у яго толькі замірала сэрца кожны раз, як лёгкая хустка Марылі, завязаная на шыі, па волі гарэзнага ветрыку датыкалася да яго рукава доўгімі кутасамі. Не куртуазны нашчадак у імператара...

— Я таксама хацела б, каб ты заставаўся «звычайным» паэтам, — раптам суха прамовіла Марылька, так пільна глядзячы наперад, быццам адтуль вось-вось мусіла з'явіцца варожае войска. — Ты мог бы быць вялікім паэтам, Антоська.

— «Мог бы»... Гаворыш, як хаваеш. Я ж яшчэ жывы!

— Вазьмі мяне замуж, Антось!

Ён аж спатыкнуўся. Пачулася, відаць? Марылька ішла, усё гэтак жа гледзячы перад сабой, са спакойным тварам, схаваўшы рукі ў кішэні пацёртага плюшавага пінжачка.

Вядома, пачулася... Але ён раптам усвядоміў, якая дзяўчына ўся напятая — быццам струна...

— Ну дык як? Згодны?

— Паслухай... Я не разумею...

— А што тут не разумець?! — яна рэзка спынілася, пазіраючы н а яго злымі зялёнымі вачыма.

Якія ў яе вочы, калі яна злуецца! Напэўна, так ззяюць смарагды, калі глядзець праз іх на сонца. Ён усё яшчэ не ўцяміў. А яна гаварыла — аж перахоплівала голас:

— Няўжо трэба тлумачыць? Мы загінем! Праз тыдзень, заўтра, пазаўтраму! І першага пацягнуць цябе! І ты ніколі... Мы з табой ніколі... Гэта ж горай за смерць! Два гады знаёмыя. Няўжо ты такі сляпы?

Ён верыў і не верыў. Варухнулася страшнае, здрадлівае — хоча пабыць каралевай! Але Марылька, як пачуўшы